

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

1. Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό του περιβάλλον προσδιορίσθηκε πάντοτε ἀπό τήν ἐρμηνεία τῆς σχέσεώς του μέ τόν Θεό καί μέ τόν κόσμο. Ἡ θρησκεία ἐρμήνευσε πάντοτε τή σχέση αὐτή μέ ἀφετηρία τόν Θεό, στόν ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου, ἐνῶ ἡ φιλοσοφία ἐρμήνευσε πάντοτε τή σχέση αὐτή μέ ἀφετηρία τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο, χωρίς νά ἀμφισβητήση πάντοτε τήν ἀναφορικότητα τῆς ὑπάρξεώς τους πρός μία ὑπέρτατη ἐξωκοσμική δύναμη, προσωπική ἢ μή, ἡ ὁποία διέπει τή ζωή τους. Κοινός τόπος τῶν δύο ἐτερόκεντρων ἐρμηνειῶν ὑπῆρξε καί παραμένει πάντοτε ὁ ἄνθρωπος, ἀλλά μέ τίς διαφορετικές προσεγγίσεις τῆς σχέσεώς του μέ τόν Θεό ἀπό τή θρησκεία (θεοκεντρική) καί ἀπό τή φιλοσοφία (ἀνθρωποκεντρική). Βεβαίως, τόσο ἡ θρησκεία, ὅσο καί ἡ φιλοσοφία προέβαλλαν πάντοτε τήν ἐνότητα τῆς ὑπερβατικῆς θείας δυνάμεως, προσωπικῆς ἢ μή, στήν ὁποία ἀναφερόταν ἡ ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί τοῦ κόσμου, γι' αὐτό ἡ διαλεκτική αὐτή μεταξύ τῆς θρησκείας καί τῆς φιλοσοφίας καθιέρωσε τήν ἄρρηκτη συζυγία τους ὄχι μόνο στίς μεγάλες πολιτισμικές παραδόσεις, ἀλλά καί στή ζωή τῶν λαῶν.

Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή, ὅλα τά σημαντικά γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἤδη ἀπό τό λυκαυγές τῆς ἱστορίας ἐξέφραζαν πάντοτε τήν ἄρρηκτη συζυγία θρησκείας καί πολιτιστικῶν παραδόσεων, ἔστω καί ἂν διαφοροποιεῖται κατά περίπτωση ἡ ἔμφαση στά θρησκευτικά ἢ στά πολιτιστικά στοιχεῖα τῆς συζυγίας, μέ γνώμονα ὅμως πάντοτε τήν ἀναφορικότητα τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν Θεό καί τήν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ ἔμφυτη λοιπόν ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου νά γνωρίση τό οἰκοσύστημά του καί τούς ἄλλους ἐνοίκους σέ αὐτό ἐκφράσθηκε μέ ποικίλους τρόπους καί μέ διαφορετικά κριτήρια (μεταναστεύσεις λαῶν, κατακτητικές διεκδικήσεις, ἐμπορικές σχέσεις, συμμαχίες κ.λπ.), ἀλλά πάντοτε κατέληγε σέ μία γόνιμη συνάντηση λαῶν, θρησκευτικῶν καί πολιτιστικῶν παραδόσεων.

Εἶναι ὅμως εὐνόητον ὅτι ἡ κινητικότητα ἀνθρώπων καί λαῶν προσδιορίσθηκε στήν ἀρχαιότητα ἀπό τίς πολιτικές θεωρίες γιά τήν ταυτότητα τοῦ κράτους, ἀπό τή συνύπαρξή τους στήν ἴδια εὐρύτερη περιοχή, ἀπό τά οἰκονομικά κίνητρα τῶν ἐμπορικῶν τους σχέσεων καί ἀπό τήν περιορισμένη ἰκανότητα τῶν μεταφορικῶν μέσων σέ κάθε ἐποχή. Πράγματι, διαφορετική εἶναι ἡ κινητικότητα τῶν Ἑλλήνων κατά τούς κλασικούς χρόνους γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων κάθε πόλεως-κράτους μέ τήν ἴδρυση ἀποικιῶν στίς παράκτιες ζῶνες τῆς Μεσογείου καί τοῦ Εὐξείνου πόντου, ὅπως ἦταν διαφορετική ἡ κινητικότητά τους κατά τούς ἑλληνιστικούς χρόνους στά πλαίσια τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου καί τῶν ἐπιγόνων του. Ἐν τούτοις, τόσο στούς κλασικούς, ὅσο καί στούς ἑλληνιστικούς χρόνους διατηρήθηκε ἀλώβητη ἡ συζυγία θρησκείας καί πολιτιστικῶν παραδόσεων, καίτοι ἐκφράσθηκε μέ διαφορετικούς τρόπους. Ἔτσι, οἱ ἀφιερωμένοι στούς θεούς πανελλήνιοι ἀθλητικοί ἀγῶνες συνδύαζαν τίς λατρευτικές ἐκδηλώσεις μέ τά ἀθλητικά ἀγωνίσματα τῶν ἀθλητῶν ἀπό τίς ἑλληνικές πόλεις καί τίς ἀποικίες τους, τούς ὁποίους συνόδευαν καί φιλοθεάμονες πολίτες τους. Ἡ σταδιακή παρακμή τους κατά τούς ὕστερους ἑλληνιστικούς χρόνους δέν ἀποδυνάμωσε τίς λατρευτικές ἐπισκέψεις στά μεγάλα Ἱερά τῆς ἀπολλώνειας κυρίως λατρείας, (ὅπως λ.χ. στά ἱερά τῶν Δελφῶν, τῆς Ἡλείας, τῆς Ἀντιοχείας κ.λπ.).

Ἡ ἐμφάνιση καί ἡ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ στόν ἑλληνορωμαϊκό κόσμο διαφοροποίησαν τόν λόγο καί τόν τρόπο ἐκφράσεως τῆς προσκυνηματικῆς κινητικότητας τῶν χριστιανῶν. Τό ἱερό πλέον κέντρο τῆς θρησκευτικῆς εὐλάβειας τῶν χριστιανῶν ρωμαίων πολιτῶν μετατοπίσθηκε στήν εὐρύτερη περιοχή τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου γεννήθηκε, ἔδρασε καί σταυρώθηκε ὁ ἰδρυτής τῆς Ἐκκλησίας, ὁ σαρκωθεῖς Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ. Στήν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ ἀποκαταστάσθηκε ἡ ἐνότητα Θεοῦ, ἀνθρώπου καί κόσμου, ἐνῶ τό λυτρωτικό μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου ἀπευθυνόταν σέ ὅλα τά ἔθνη τῆς γῆς γιά νά ὑπερβαθοῦν οἱ συγχύσεις τοῦ ἀνθρώπου γιά τή σχέσή του μέ τόν Θεό καί μέ τόν κόσμο. Ὑπό τήν ἔννοια

αυτή, οί απόστολοι καί οί συνεργοί τους ανέλαβαν συνεχεῖς καί επίπονες περιοδεῖες σέ όλόκληρο τόν ἑλληνορωμαϊκό κόσμο καί στόν εὐρύτερο περίγυρο γιά νά κηρύξουν τό εὐαγγέλιο καί ἴδρυσαν τίς πρῶτες χριστιανικές ἐκκλησίες στίς σημαντικότερες πόλεις τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, οί ὁποῖες συνέχισαν τό ἱεραποστολικό τους ἔργο παρά τούς ἀπηνεῖς διωγμούς τῶν ρωμαϊκῶν ἀρχῶν.

Βεβαίως, οί απόστολοι καί οί διάδοχοί τους ὑποστήριζαν τίς νεοσύστατες τοπικές ἐκκλησίες μέ ἐπισκέψεις, ἀποστολές καί ἐπιστολές, ἐνῶ τό πρόσωπο καί τό ἔργο τοῦ Χριστοῦ, τά ὁποῖα ἦσαν στό ἐπίκεντρο τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, ἐρέθιζαν τήν εὐλάβεια τῶν χριστιανῶν γιά προσκυνηματικές ἐπισκέψεις στούς θεοβάδιστους ἱερούς τόπους τῆς Παλαιστίνης. Ἡ πραγματοποίηση ὅμως τῆς εὐλαβοῦς αὐτῆς ἐπιθυμίας ἦταν δυνατή μόνο γιά ὅσους χριστιανούς ἀνήκαν σέ πλησιόχωρες τοπικές ἐκκλησίες ἢ εἶχαν τήν εὐχέρεια χρόνου καί χρημάτων γιά νά τό ἀποφασίσουν. Ὅσοι πραγματοποιοῦσαν τήν ἐπιθυμία τους συνδύαζαν τίς προσκυνηματικές ἐπισκέψεις τῶν ἱερῶν τόπων μέ τή συμμετοχή τους καί στίς ἰδιαίτερες ἀκολουθίες τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, οί ὁποῖες ἀνεφέροντο στή σχέση τῶν ἱερῶν τόπων μέ τά γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Ὅσοι ἀδυνατοῦσαν νά ἀναλάβουν μία τόσο δαπανηρή προσκυνηματική ἐπίσκεψη ἐξέφραζαν τήν εὐλάβειά τους μέ τήν ἐπίσκεψη τῶν τάφων τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως ἀποστόλων, ἐπισκόπων, λοιπῶν κληρικῶν καί λαϊκῶν, στούς ὁποίους συνέρρεαν οἱ πιστοί τῆς εὐρύτερης περιοχῆς γιά νά τιμήσουν τούς μάρτυρες καί νά ἐνισχυθοῦν στήν πίστη τους.

2. Μετά τήν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ καί τό τέλος τῶν διωγμῶν ἡ εὐλάβεια τῶν πιστῶν ἀναζήτησε πνευματικά ἐρεῖσματα στόν ὑποδειγματικό βίο τῶν σκληρῶν πνευματικῶν ἀγωνισμάτων τῶν ἀσκητῶν, τά ὁποῖα ὁ Μ. Ἀθανάσιος παραλληλίζει πρός τόν ἀγῶνα τῶν μαρτύρων τῆς πίστεως (P.G. 26, 1173) καί ὁ Ἱερώνυμος τά χαρακτηρίζει ὡς «καθημερινό μαρτύριο» (cotidianum martyrium, Epist., 108, 31). Βεβαίως, στή συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας ἦταν σαφῆς ἡ ὑπεροχή τοῦ μαρτυρίου τοῦ αἵματος ἔναντι τοῦ

«μαρτυρίου τῶν δακρῦων τῆς μετανοίας», ἀλλά ἦταν γενική ἢ ἀναγνώριση ὅτι τό δεύτερο ἦταν μία ἀύθεντική συνέχεια τοῦ πρώτου. Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή ἐξηγεῖται ὄχι μόνον ὁ εὐλογος θαυμασμός τῶν πιστῶν γιά νά ἀσκητικά κατορθώματα τῶν μεγάλων ἀσκητῶν τῆς ἐρήμου, ἀλλά καί ἡ σφοδρή ἐπιθυμία τους νά ἀποκτήσουν προσωπική ἐμπειρία τῆς ἀσκητικῆς πνευματικότητας, γι' αὐτό πραγματοποιοῦσαν προσκυνηματικές ἐπισκέψεις στά μεγάλα μοναστικά κέντρα τῆς Αἰγύπτου, τῆς Παλαιστίνης καί τῆς Συρίας, ἀκόμη καί σέ ὅσα εἶχαν ἀναπτυχθῆ στά βάθη τῆς ἐρήμου (Νιτρίας, Σινᾶ, Λάυρα τοῦ ἀγίου Σάβα κ.ἄ.).

Ἡ ἴδρωση μεγάλων μονῶν στήν εὐρύτερη περιοχή τῆς Κπόλεως ἀπό τίς ἀρχές τοῦ Ε' αἰώνα λειτουργοῦσε ὡς συνεχῆς πρόσκληση ἢ καί ὡς πρόκληση πρὸς τοὺς πιστοὺς τῆς εὐρύτερης περιοχῆς γιά προσκυνηματικές ἐπισκέψεις. Ὁ συνδυασμός τῆς ἀδιάλειπτης προσευχῆς τῶν μοναχῶν μέ τήν ἀδιάκοπη εἰκοσιτετράωρη θεία λατρεία στίς μονές τῶν Ἀκοιμήτων, καίτοι ἦταν καινοτομία στίς ἀσκητικές παραδόσεις, αὐξήσε μέ ἐντυπωσιακό τρόπο ὄχι μόνον τόν ἀριθμό τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν ἀπό τήν Κπόλη καί τήν εὐρύτερη περιοχή, ἀλλά καί τήν πνευματική ἀκτινοβολία τῆς μονῆς. Ὁ εἰσηγητής τῆς πρακτικῆς αὐτῆς ἡγούμενος Ἀλέξανδρος κατένειμε τοὺς μοναχοὺς σέ ἕξι χοροὺς γιά τήν κάλυψη τῆς συνεχοῦς εἰκοσιτετράωρης θείας λατρείας, γι' αὐτό καί ἐγκωμιάζεται ὅτι «νόμον εἰσάγει καινόν μέν, ἀλλά τόν ἀπανταχοῦ κάλλιστον, μηδέποτε τῶν εἰς Θεόν ὕμνων τό συνεχές διακόπτεσθαι, ἀλλά, τῇ κατά διαδοχὴν τῶν λειτουργούντων ὑπαλλαγῇ, τήν ἀσίγητον ταύτην καί ἅπαντον τῷ Δεσπότη περιποιεῖσθαι δοξολογίαν» (PG 116, 705-746). Ἀνάλογη ἦταν ἡ ἀκτινοβολία καί τῶν ἐκκεντρικῶν μορφῶν ἀσκήσεως, ὅπως τοῦ ἀγίου Συμεῶν τοῦ Στυλίτη στή Β. Συρία, ὁ Στύλος τοῦ ὁποίου προσεῖλκε προσκυνητές ἀπό ὀλόκληρη τήν Ἀνατολή καί ἐπηρέαζε μέ τήν ἀκτινοβολία του ὄχι μόνον τήν πνευματική, ἀλλά καί τήν πολιτική ζωή τῆς Συρίας κ.λπ.

Βεβαίως, ὁ μοναχισμός καθιερώθηκε στήν ἐκκλησιαστική συνείδηση ὡς μία ὑπεροχική ἔκφραση τῆς ἀσκητικῆς πνευματικότητας τοῦ ὅλου ἐκκλησιαστικοῦ σώματος ὄχι μόνον στήν Ἀνατολή, ἀλλά καί στή Δύση, ὅπου διαδόθηκε ἀπό τόν Μ. Ἀθανάσιο καί τοὺς ἄλλους ὀρθοδόξους ἐπισκόπους

τῆς Ανατολῆς, οἱ ὅποιοι ἐξορίσθηκαν στή Δύση ἀπό τούς ἀρειανόφρονες αὐτοκράτορες. Ὁ Βίος τοῦ Μ. Ἀντωνίου, οἱ ἀσκητικοί Ὅροι τοῦ Μ. Βασιλείου καί ὁ ζῆλος τοῦ Ἱερωνύμου καί τοῦ Ρουφίνου γιά τή μεταφορά τοῦ μοναχισμοῦ στή Δύση ἀπέδωσαν καρπούς. Ὁ Ρουφίνος ἴδρυσε μία ἀξιόλογη γυναικεία μονή στά Ἱεροσόλυμα (374) μέ τήν οικονομική ὑποστήριξη τῆς πλούσιας ρωμαίας Μελανίας, ἡ ὁποία ἔγινε μοναχή, ἐνῶ ὁ Ἱερώνυμος ἴδρυσε μέ τήν οικονομική ὑποστήριξη τῆς ἐπίσης πλουσίας ρωμαίας χήρας Παύλας τρεῖς γυναικεῖες καί μία ἀνδρική μονή στά Ἱεροσόλυμα (389), ὅπου συνέρρεαν πολλοί προσκυνητές ἀπό τή Δύση. Ἔτσι, ὁ μοναχισμός διαδόθηκε στήν Ἰταλία, τή Γαλλία, τήν Ἰσπανία καί τή Β. Ἀφρική, ἀλλά ἡ ἀκμή του ἄρχισε μέ τήν ἴδρυση ἀπό τόν καταφυγόντα στή Δύση διάκονο τοῦ ἱ. Χρυσοστόμου Κασσιανό στήν περιοχή τῆς Μασσαλίας δύο μονῶν, μιᾶς γυναικείας καί μιᾶς ἀνδρικής.

Οἱ μονές αὐτές ἔγιναν ὑπόδειγμα ὄχι μόνο γιά τήν ἴδρυση καί ἄλλων μονῶν στήν εὐρύτερη περιοχή, ἀλλά καί γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ μοναχισμοῦ στήν Ἀγγλία, τήν Ἰρλανδία καί τή Σκωτία, ἀπό τόν ὁποῖο ἀναδείχθηκαν οἱ περίφημοι γιά τό ἱεραποστολικό τους ἔργο στόν κόσμο τῶν Φράγκων ἰρλανδοσκῶτοι μοναχοί. Ἡ ἴδρυση ἀπό τόν ἅγιο Βενέδικτο τῆς περιφήμης κοινοβιακῆς μονῆς στό Μόντε Κασσίνο τῆς Καμπανίας (529) ἐπηρέασε τήν ἐξέλιξη τοῦ μοναχισμοῦ τῆς Δύσεως. Ὁ Κανόνας τοῦ ἁγίου Βενεδίκτου συντάχθηκε μέ βάση τούς Ὅρους τοῦ Μ. Βασιλείου καί ἔγινε ἡ κύρια πηγή γιά τήν ἀναδιοργάνωση τῶν κοινοβιακῶν μονῶν τῆς Δύσεως, ἐνῶ τό τάγμα τῶν Βενεδικτίνων ἔγινε ὑπόδειγμα γιά τή λειτουργία τους. Ὡστόσο, ὁ δυτικός μοναχισμός ἐνισχύθηκε ἀπό ἀθρόα μετακίνηση πρὸς τή Δύση πολλῶν μοναχῶν τῆς Ανατολῆς, οἱ ὅποιοι ἴδρυσαν ἀκμαῖες μονές στήν Ἰταλία καί τή Β. Ἀφρική ἀπό τά μέσα ἤδη τοῦ ΣΤ΄ αἰώνα καί ἐπηρέασαν μέ τήν ἀκτινοβολία τους ὅλες τίς πτυχές τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου τῆς Δύσεως, ιδιαίτερα κατὰ τήν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας (727-843).

Εἶναι λοιπόν προφανές ὅτι ὁ μοναχισμός δημιούργησε γιά τούς εὐλαβεῖς πιστούς νέα πνευματικά κέντρα προσκυνηματικῶν ἐπισκέψεων, οἱ ὁποῖες προσέφεραν καί οικονομική ὑποστήριξη ὄχι μόνο γιά τή λειτουργία

τους, αλλά και για τούς αγώνες τους υπέρ της πίστεως. Ἐν τούτοις, ἡ οικονομική αὐτή προοπτική τῶν προσκυνηματικῶν ἐπισκέψεων δέν παραβίαζε τά ὅρια τῆς ἀκτημοσύνης τῶν μοναχῶν, γι' αὐτό καί κατά τήν πρώτη χιλιετία τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας δέν ἐκδηλώθηκαν ἀκραῖες πλουτομανεῖς τάσεις ἀπό τούς μοναχοὺς ἢ τίς μονές μέ καθαρῶς οικονομικά κίνητρα, παρά τίς ἀυθαιρεσίες ὀρισμένων μοναχῶν στίς περιοδεῖες τους γιά τήν «*ἱερή ζητεία*» υπέρ τῶν ἀναγκῶν τῆς μονῆς. Οἱ ἀυθαιρεσίες αὐτές, καίτοι ἀποδοκιμάσθηκαν ἐπισήμως ἀπό τήν Ἐκκλησία, δέν ἀποδυνάμωσαν τήν ἰδιαίτερη πνευματική εὐαισθησία τῶν πιστῶν γιά τήν ἀσκητική ἐμπειρία τῶν μοναχῶν. Ἄλλωστε, οἱ σκληροί διωγμοί τῶν εἰκονομάχων αὐτοκρατόρων ἐναντίον τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς τιμῆς τῶν ἱερῶν εἰκόνων μοναχῶν συνοδεύθηκαν μέ τό κλείσιμο πολλῶν μονῶν καί τή δήμευση τῶν περιουσιῶν τους, τά ὁποῖα ἱεροποιούσαν ὄχι μόνο τούς αγώνες τους, ἀλλά καί τίς ὀποιοσδήποτε ὑπερβολές στίς «*ἱερές ζητεῖες*».

Οἱ σκληρές ὅμως δοκιμασίες τοῦ μοναχισμοῦ κατά τήν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας (727-843) κατέστησαν ἀναγκαῖα τή δημιουργία σέ ἀπομακρυσμένες ἀπό τίς πόλεις δυσπρόσιτες ὄρεινές περιοχές μεγάλων μοναστικῶν πολιτειῶν, στίς ὁποῖες κατέφευγαν ὄλοι οἱ διωκόμενοι μοναχοί γιά νά ἐπιδοθοῦν στά ἀσκητικά ἀγωνίσματα τῆς προσωπικῆς τους ἐπιλογῆς (Ὀλυμπος Βιθυνίας, Λάτρος κ.λπ.). Ἡ παράλληλη ἀνάπτυξη στίς μοναστικές αὐτές πολιτεῖες ὄλων τῶν μορφῶν τῆς ἀσκητικῆς πνευματικότητας (Κοινόβια, Λαῦρες, Σκήτες, Ἐρημίτες, Στυλίτες, Σπηλαιῶτες κ.λπ.) καί οἱ κοινοί αγώνες ἐναντίον τῆς εἰκονομαχίας ἀνέδειξαν τά νέα μοναστικά κέντρα ὡς τούς ἀυθεντικούς ἐκφραστῆς τῆς βαθυτέρας σχέσεως τῆς ἀσκητικῆς πνευματικότητας πρὸς τήν ὀρθοδοξία τῆς πίστεως, γι' αὐτό συνέρρεαν σέ αὐτά εὐλαβεῖς πιστοί, κληρικοί, μοναχοί καί λαϊκοί, γιά νά ἐνισχυθοῦν στή δική τους πνευματική ζωή ἀπό τά ἀγωνίσματα τῶν ἀσκητῶν. Ἡ ἴδρυση τῆς μοναστικῆς πολιτείας τοῦ Ἁγίου Ὁρους στή χερσόνησο τοῦ Ἄθω καθιέρωσε τή νέα αὐτή προοπτική τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ ὄχι μόνο μέ τή σταδιακή ἴδρυση τῶν εἴκοσι μεγάλων κοινοβιακῶν μονῶν, ἀλλά καί μέ τήν πολλαπλή ὑποστήριξη τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μοναχισμοῦ στίς νεοσύστατες Ἐκκλησίες

τῶν σλαβικῶν λαῶν, οἱ ὁποῖες ἰδρύθηκαν ἀπό τήν ἐντυπωσιακή δράση τῆς βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς κατά τούς Θ' καί Ι' αἰῶνες. Ὑπό τήν ἔννοια αὐτή, ἡ πανορθόδοξη ἀκτινοβολία τοῦ ἀγιορειτικοῦ μοναχισμοῦ λειτούργησε κατά τή δεύτερη χιλιετία τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἐγγύηση τόσο γιά τήν πνευματική ἐνότητα τοῦ ὀρθοδόξου μοναχισμοῦ, ὅσο καί γιά τήν πιστότητά του στίς παραδοσιακές ἀρχές τῆς ἀσκητικῆς πνευματικότητας, γι' αὐτό καθιερώθηκε ὡς κέντρο προσκυνηματικῶν ἐπισκέψεων ὄχι μόνο γιά τούς ὀρθοδόξους, ἀλλά καί γιά ὅλους τούς χριστιανούς.

3. Ἀντιθέτως, ὁ μοναχισμός τῆς Δύσεως ἀποσυνδέθηκε σταδιακά μέσα τόν ΙΑ' αἰῶνα ἀπό τίς παραδοσιακές ἀρχές τοῦ Κανόνα τοῦ ἀγίου Βενεδίκτου καί εἰσήγαγε νέες ἀρχές στήν ὀργάνωση καί στή διοίκηση τῶν μοναστικῶν ταγμάτων, τά ὁποῖα εἶχαν ὡς κέντρο τή μητέρα μονή καί ἀνέπτυξαν θυγατρικές μονές σέ πολλές χῶρες τῆς Δύσεως μέ τή δωρεά μεγάλων ἐκτάσεων γῆς ἀπό τούς τοπικούς ἡγεμόνες (τάγμα Κλουνιακῶν) ἢ καί χωρίς τήν ἀποδοχή δωρεῶν (τάγμα Κιστερσιανῶν). Ἡ ἐσωτερική ἐνότητα τῆς μητέρας καί τῶν θυγατέρων μονῶν κατοχυρωνόταν ἀπό τόν ἰδιαίτερο Κανόνα κάθε τάγματος καί βεβαιωνόταν ἀπό τήν ἐξαιρετική αὐθεντία τοῦ ἡγουμένου τῆς μητέρας μονῆς στίς τακτικές ἐτήσιες συνελεύσεις τῶν ἡγουμένων ὅλων τῶν θυγατρικῶν μονῶν, ἀφοῦ ὅλες οἱ μονές τοῦ τάγματος εἶχαν τήν ἀναφορά τους διά τοῦ ἡγουμένου τῆς μητέρας μονῆς κατ' εὐθείαν στόν πάπα καί ὄχι στούς ἐπιχωρίους ἐπισκόπους.

Ἡ σημαντική ἐκκλησιαστική, ἐκπαιδευτική καί κοινωνική προσφορά τῶν μοναστικῶν ταγμάτων αὐξήσε ὄχι μόνο τόν πλοῦτο τοῦ τάγματος μέ τήν ἀποδοχή γαιῶν καί οἰκονομικῶν προνομίων ἀπό τούς τοπικούς ἡγεμόνες ἢ φεουδάρχες, ἀλλά καί τήν ἀποδοκιμασία ἀπό τούς πιστούς τόσο τῆς ἀκόρεστης πλουτομανίας τῶν μοναχῶν, ὅσο καί τῆς ἐξαρτήσεως τῶν ἡγουμένων ἀπό τούς κοσμικούς ἄρχοντες. Ἡ παρακμή τοῦ πανίσχυρου τάγματος τῶν Κλουνιακῶν κατά τόν ΙΒ' αἰῶνα καί ἡ ἐντυπωσιακή ἀπήχηση τῆς αἰρέσεως τῶν Καθαρῶν ἢ Ἀλβιγίων ἐξηγοῦν τίς ἐπιλογές τῶν λεγομένων «ἐπαιτικῶν» μοναστικῶν ταγμάτων (Δομινικανῶν, Φραγκισκανῶν) ἀφ' ἑνός

μέν νά μιμηθοῦν τήν ἀπόλυτη πτωχεία τοῦ Χριστοῦ καί τῶν ἀποστόλων, ἀφ' ἑτέρου δέ νά ἀφιερωθοῦν μέ ἀποστολικό ζῆλο γιά τό κήρυγμα Εὐαγγελίου. Ὡστόσο, ἡ τήρηση τῶν ἐπιλογῶν αὐτῶν ἀτόνησε μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου μέ τόν πλασματικό μάλιστα συλλογισμό ὅτι ἡ ἀκτημοσύνη ἀναφέρεται στούς μοναχοῦς καί ὄχι στό τάγμα, γι' αὐτό ἐνέταξαν στά οἰκονομικά τους κίνητρα ἀκόμη καί τίς προσκυνηματικές ἐπισκέψεις τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως στούς ἐλεγχόμενους ἀπό τοῦς Σταυροφόρους Ἁγίους Τόπους.

Στόν ἀντίποδα ὅμως τῆς πτωχείας τῶν «ἐπαιτικῶν» ταγμάτων ἀναπτύχθηκαν τά καθαρώς οἰκονομικά κίνητρα τῶν λεγομένων «ἵπποτικῶν» ταγμάτων (Ἰωαννιτῶν, Ναϊτῶν), τά ὁποῖα συνδύαζαν τίς μοναστικές ὑποσχέσεις (ἀγαμία, ἀκτημοσύνη, ὑπακοή) καί ἄρτια στρατιωτική ὀργάνωση μέ τό πρόσχημα ὅτι ἔτσι μπορούσαν νά προσφέρουν πολυτιμότερη προστασία τόσο στούς δυτικούς προσκυνητές, ὅσο καί στούς λατίνους ἡγεμόνες τῶν Ἱεροσολύμων. Τά «ἵπποτικά» τάγματα ἀξιοποίησαν τή συρροή δυτικῶν προσκυνητῶν στούς Ἁγίους Τόπους καί πλούτισαν ὄχι μόνο ἀπό τά ἔσοδα γιά τή φιλοξενία καί τήν προστασία τους, ἀλλά καί ἀπό τίς οἰκονομικές συμφωνίες τους μέ ὅσους ἀναλάμβαναν τή μεταφορά τῶν προσκυνητῶν. Ἔτσι, ἀπέκτησαν τεράστια περιουσία τόσο στήν Παλαιστίνη, ὅσο καί στά σημαντικότερα κέντρα τῆς ἐμπορικῆς ὁδοῦ ἀπό τή Δύση πρὸς τήν Παλαιστίνη. Βεβαίως, ἡ συρροή πλούτου προκάλεσε τή χαλάρωση τῶν μοναστικῶν ὑποσχέσεων καί τήν τόνωση τῶν οἰκονομικῶν τους δραστηριοτήτων στά μεγάλα κράτη τῆς Δύσεως (Γαλλία, Ἰσπανία, Ἀγγλία κ.ἄ.), οἱ βασιλεῖς τῶν ὁποίων εἶχαν δεχθῆ τήν οἰκονομική ὑποστήριξη τοῦ πολύπλοκου τραπεζικοῦ συστήματος τῶν δύο «ἵπποτικῶν ταγμάτων» μέ ἐπαχθῆ μάλιστα ἀνταλλάγματα (δωρεές γαιῶν, εὐνοϊκές οἰκονομικές ρυθμίσεις κ.ἄ.).

Μετά τήν ἐκδίωξη τῶν Σταυροφόρων ἀπό τήν Παλαιστίνη (1291) τά «ἵπποτικά» τάγματα μετέφεραν τήν ἔδρα τους στήν Κύπρο, ἀλλά τό μέν τάγμα τῶν Ναϊτῶν καταδικάσθηκε ὡς αίρετικό ὑπό τήν πίεση τοῦ βασιλιά τῆς Γαλλίας Φιλίππου Δ' τοῦ Ὁραίου καί διαλύθηκε (1307) γιά τήν ἀρπαγή τῆς μεγάλης περιουσίας του στή Γαλλία, ἐνώ τό τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν

ἐγκαταστάθηκε τελικῶς στή Ρόδο μέχρι τήν ἄλωση τῆς νήσου ἀπό τούς τούρκους (1309-1522) καί μετά στή Μάλτα μέχρι τήν κατάληψη τῆς νήσου ἀπό τόν Ναπολέοντα (1522-1798) καί τή διάλυση τοῦ τάγματος γιά τή δήμευση τῆς περιουσίας του. Συνεπῶς, οὔτε τά ἐπαιτικά τάγματα ἄντεξαν στή μόνιμη τήρηση τῆς πτωχείας τοῦ Χριστοῦ καί τῶν ἀποστόλων, οὔτε τά ἵπποτικά τάγματα ἄντεξαν στήν πρόκληση τοῦ εὐκόλου πλουτισμοῦ ἀπό τήν καταχρηστική οἰκονομική ἐκμετάλλευση τοῦ προσκυνηματικοῦ ζήλου τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως, ὅπως καί τό τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν δέν ἄντεξε στήν ὀρθή χρήση τοῦ εὐκόλου πλουτισμοῦ ἀπό τήν ἐκμετάλλευση τῶν ἀποικιοκρατικῶν καθεστώτων τῆς Ν. Ἀμερικῆς, γι' αὐτό διαλύθηκε σέ ὅλα τά κράτη τῆς Δύσεως κατά τόν ΙΗ' αἰώνα.

Ἐν τούτοις, ὁ εὐκόλος πλουτισμός τῶν «ἵπποτικῶν» ταγμάτων καί ἡ ἐντυπωσιακή ἀνάπτυξη τῶν «ἐπαιτικῶν» ταγμάτων ἀποτελέσαν σημαντικά κίνητρα γιά τόν ἐμπερίστατο παπικό θρόνο κατά τήν περίοδο τῆς «βαβυλώνιας αἰχμαλωσίας» του στήν Ἀβινιόν τῆς Γαλλίας (1309-1378) νά ἀναζητήση τήν κάλυψη τῶν πιεστικῶν οἰκονομικῶν του δυσκολιῶν μέ τήν ἐπίσημη καθιέρωση ὁμαδικῶν προσκυνηματικῶν ὁδοιποριῶν τῶν ρωμαιοκαθολικῶν πιστῶν πρὸς τή Ρώμη. Ἐτσι, ὁ πάπας Βονιφάτιος Η' (1294-1303) συνέδεσε τόν θεσμό τῶν «ἰωβηλαίων ἐτῶν» μέ τίς περίφημες «ἀφέσεις», ἤτοι τά συγχωροχάρτια (*indulgentiae*), γιά νά ἐπιτύχη τήν ὁμαδική συμμετοχή τῶν πιστῶν στίς προσκυνηματικές ὁδοιπορίες πρὸς τή Ρώμη, τίς ὁποῖες ὑποστήριζαν μέ ὑπερβάλλοντα ζῆλο τά «ἐπαιτικά» τάγματα, ἰδιαίτερα ὅμως οἱ Δομινικανοί. Ὁ θεσμός εἶχε τίς ρίζες του στίς ἰουδαϊκή παράδοση (Λευιτ., 25, 8 κέξ.), ἡ ὁποία ἀφιέρωνε κάθε πεντηκοστό ἔτος στόν Θεό μέ σημαντικές κοινωνικές προεκτάσεις (*ἐπιστροφή πωληθέντων κτημάτων, ἀπελευθέρωση δούλων κ.λπ.*), ἡ ἔναρξη δέ τοῦ ἰωβηλαίου ἔτους κηρυσσόταν ὑπό τόν ἦχο σάλπιγγας (*έβρ. γιομπέλ=σάλπιγγα*). Ὁ Βονιφάτιος ὄρισε τόν ἑορτασμό τῶν ἰωβηλαίων ἐτῶν κάθε ἑκατό ἔτη (1300), ἀλλά οἱ διογκούμενες οἰκονομικές ἀνάγκες τοῦ παπικοῦ θρόνου κατέστησαν ἀναγκαία καί τή συντόμευση τοῦ ἐνδιάμεσου χρόνου μεταξύ τῶν ἰωβηλαίων ἐτῶν. Ἐτσι, ὁ πάπας Βενέδικτος Β' περιορίσε τόν ἐνδιάμεσο χρόνο στά

πενήντα ἔτη (1340), ὁ Οὐρβανόν ΣΤ΄ στά τριάντα ἔτη (1389) καί ὁ Παῦλος Β΄ στά εἰκοσιπέντε ἔτη (1470).

Ἡ πρόθυμη ὑποστήριξη τῶν προσκυνηματικῶν ὁδοιποριῶν ἀπό τὰ «ἐπαιτικά» τάγματα, τὰ ὁποῖα ἐπενέδυσαν σέ αὐτές καί δικά τους οἰκονομικά κίνητρα (φιλοξενεῖες κ.λπ.), ἐξηγεῖ ὄχι μόνο τή συρροή προσκυνητῶν στή Ρώμη, ἀλλά καί τὰ σημαντικά οἰκονομικά ἔσοδα ὅλων τῶν ἐμπλεκομένων σέ αὐτές ἐκκλησιαστικῶν φορέων. Οἱ συμμετέχοντες στίς προσκυνηματικές ὁδοιπορίες τοῦ ἰωβηλαίου ἔτους πιστοί ἀπό ὅλα σχεδόν τὰ κράτη τῆς Δύσεως ὄφειλαν νά παραμείνουν 15 τουλάχιστον ἡμέρες στή Ρώμη, ὅπου συμμετεῖχαν σέ εἰδικές λατρευτικές τελετές, ἐξομολογοῦντο στούς πνευματικούς καί λάμβαναν «ἀφέσεις» (συγχωροχάρτια) ἁμαρτιῶν καί τιμωριῶν. Ὅσοι πιστοί ἀδυνατοῦσαν γιά διάφορους λόγους νά πραγματοποιήσουν τήν προσκυνηματική ἐπίσκεψη στή Ρώμη μποροῦσαν νά ἀποστείλουν τό ἀνάλογο χρηματικό ποσό γιά νά λάβουν τὰ συγχωροχάρτια. Ἡ ἀποσύνδεση ὅμως αὐτή ἐπιβάρυνε περισσότερο τήν ἤδη ἐπικίνδυνη σύγχυση πνευματικῶν καί οἰκονομικῶν κινήτρων, καίτοι προβαλλόταν πάντοτε ὡς πρόσχημα κάποιος συγκεκριμένος ἱερός σκοπός γιά τήν πώληση τῶν συγχωροχαρτίων. Ἔτσι, οἱ γνωστές καταχρηστικές ἐνέργειες τοῦ παπικοῦ θρόνου καί τῶν ἐπαιτικῶν ταγμάτων γιά τήν πώληση συγχωροχαρτίων μέ πρόσχημα τήν ἀνέγερση τῆς περικαλλοῦς Βασιλικῆς τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου στή Ρώμη, εἶχαν ὡς ἀναπόφευκτες συνέπειες ὄχι μόνο τήν κατάργηση τοῦ θεσμοῦ τῶν ἰωβηλαίων ἐτῶν, ἀλλά καί τήν τραγική διάσπαση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Δύσεως κατά τόν ΙΣΤ΄ αἰῶνα, χωρίς μάλιστα νά καταστήσουν πλουσιότερο τόν παπικό θρόνο.

4. Εἶναι λοιπόν προφανές τό συμπέρασμα ὅτι τὰ ὁργανωμένα προσκυνηματικά προγράμματα ἐμπεριεῖχαν πάντοτε τόν πειρασμό μιᾶς ἐπικίνδυνης συγχύσεως μεταξύ τῶν πνευματικῶν καί τῶν ὑλικῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπαραίτητα γιά τήν πραγματοποίησή τους. Ὁ πειρασμός αὐτός παρενοχλεῖ τή σκέψη ὅλων τῶν παραγόντων, οἱ ὁποῖοι ἐμπλέκονται σέ ἓνα προσκυνηματικό πρόγραμμα, ἤτοι τούς διαχειριστές τῶν ἱερῶν τόπων

ὑποδοχῆς ἢ καί φιλοξενίας τῶν προσκυνητῶν, τούς ἀναλαμβάνοντες τή διακίνηση ἢ καί τή διαμονή τῶν προσκυνητῶν, τήν τοπική κοινωνία τῶν ἱερῶν τόπων καί, τέλος, τούς ἴδιους τούς προσκυνητές. Ἡ ἀπόκρουση τοῦ πειρασμοῦ ἢ ἔστω τῶν ἐπικινδύνων συγχύσεων εἶναι ἀνέφικτη ἀκόμη καί μέ τήν ἀξιοποίηση τῆς παραδοσιακῆς σέ τέτοιες περιπτώσεις «εὐλαβοῦς ὑποκρισίας», ἀφοῦ ἡ ὁποιαδήποτε σύγχυση κινήτρων ὄχι μόνο δέν εἶναι δυνατόν νά συγκαλυφθῆ, ἀλλ' ἀντιθέτως προκαλεῖ τελικῶς καί τόν σκανδαλισμό τῶν προσκυνητῶν μέ εὐνόητες ἀρνητικές συνέπειες γιά τόν συγκεκριμένο τουλάχιστον προσκυνηματικό προορισμό.

Προφανῶς, ἡ ὀρθή διαχείριση τοῦ τρόπου, τοῦ τόπου καί τοῦ χρόνου τῶν προσκυνηματικῶν ἐπισκέψεων στους ἱερούς τόπους λατρείας ἢ ἀσκήσεως προϋποθέτει ἀπαραιτήτως ἀφ' ἑνός μέν τήν πρόθυμη ὑποδοχή τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ τόν σεβασμό τῶν προσκυνητῶν πρὸς τήν ἱερότητα τῶν σκοπῶν καί τῆς λειτουργίας τοῦ τόπου, τά ὁποῖα εἶναι ἀναγκαῖα γιά τή μὴ ἀλλοτρίωση τοῦ πνευματικοῦ χαρακτήρα τῶν προσκυνηματικῶν ἐπισκέψεων. Ὁ κίνδυνος αὐτός εἶναι σήμερον μεγαλύτερος, ἀφοῦ οἱ προσκυνηματικές ἐπισκέψεις ἐντάσσονται πλέον στά εὐρύτερα πλαίσια ὀργανωμένων τουριστικῶν προγραμμάτων καί προορισμῶν ὡς προτάσεις τῶν ὀργανωτῶν καί ὄχι ὡς ἐπιλογές τῶν συμμετεχόντων, γι' αὐτό ὑφέρπει πάντοτε ὁ κίνδυνος ἐμπορευματικῆς ἐκμεταλλεύσεως καί τῶν προγραμματισμένων ἐπισκέψεων σέ ἱερούς τόπους.

Οἱ κίνδυνοι αὐτοί εἶναι μεγαλύτεροι γιά τούς ἱερούς τόπους τῶν καθιερωμένων γνωστῶν τουριστικῶν προορισμῶν, στους ὁποίους ἐξέχουσα θέση κατέχουν τά νησιά τοῦ Ἰονίου καί τοῦ Αἰγαίου πελάγους καί ἡ Κρήτη, ἀφ' ἑνός μέν γιατί οἱ ἐπισκέπτες εἶναι συνήθως πολλοί καί μέ διαφορετικές πνευματικές ἀναζητήσεις, ἀφ' ἑτέρου δέ γιατί οἱ ἱεροὶ τόποι ἀντιμετωπίζονται ἀπλῶς ὡς ἀξιοθέατα στοιχεῖα τῆς περιοχῆς. Ἄν λοιπόν οἱ προσκυνηματικές ἐπισκέψεις ἀντιγράψουν τά τουριστικά προγράμματα, τότε δέν εἶναι ἀναγκαῖες ὄχι μόνο γιατί οἱ ἐπισκέπτες τῶν ἱερῶν τόπων εἶναι ἤδη πολλοί, ἀλλά καί γιατί ἡ αὐξησή τους θά πολλαπλασιάσῃ τά προβλήματα γιά τήν κατάλληλη πνευματική ἀξιοποίηση τῶν ἐπισκέψεων. Ἄν ὅμως

ἀποσυνδεθοῦν ἀπό τὰ τουριστικά προγράμματα, τότε θά πρέπει νά συνδεθοῦν μέ κατάλληλες λατρευτικές ἐκδηλώσεις γιά νά εἶναι οἱ ἐπισκέψεις πράγματι προσκυνηματικές.

Τά Ἐπτάνησα διαθέτουν ὅλα τὰ ἐλκυστικά στοιχεῖα φυσικοῦ κάλλους καί εὐλαβῶν παραδόσεων, τὰ ὅποια ἐπιτρέπουν μία ἐποικοδομητική σύνθεση προσκυνηματικῶν καί τουριστικῶν ἐπισκέψεων μέ ἐπίκεντρο τίς καθιερωμένες στήν ὀρθόδοξη παράδοση ἀκολουθίες (σύντομο ἔσπερινό, παράκληση κ.λπ.). Ἡ προοπτική τῆς συνθέσεως εἶναι ἐποικοδομητική, γιατί ἔτσι καθορίζονται ἀφ' ἑνός μὲν ὁ κατάλληλος χρόνος προγραμματισμοῦ τῶν ἐπισκέψεων, ἀφ' ἑτέρου δέ ὁ κατάλληλος τρόπος ἐκκλησιαστικῆς ὑποδοχῆς τῶν ἐπισκεπτῶν, οἱ ὅποιοι θά πλουτίσουν τή φυσιοκρατική περιέργεια τοῦ τουρισμοῦ μέ τήν πνευματική ἐμπειρία μιᾶς προσκυνηματικῆς ἐπισκέψεως. Τά Ἐπτάνησα ὑπῆρξαν πάντοτε σταθερή γέφυρα ἐπικοινωνίας μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως, ἡ ὁποία ἀξιοποιήθηκε μέ ἐντυπωσιακή συνέχεια ἀπό τούς κλασικούς ἤδη χρόνους γιά τήν ἐπικοινωνία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων μέ τίς ἀποικίες τους στήν Ἰταλία, ἔγινε πυκνότερη κατά τούς ρωμαϊκούς χρόνους καί κορυφώθηκε κατά τή βυζαντινή περίοδο μέ κύριο ἄξονα τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων στόν ἑλληνορωμαϊκό κόσμο. Ὅλες αὐτές οἱ ἐποχές ἔχουν ἀφήσει ἀνεξίτηλα τὰ ἴχνη τους ὄχι μόνο στά ἐδάφη τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἀλλά καί στήν ἱστορική μνήμη τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι ἔχουν πρόσθετους λόγους νά ἐντάσσουν τά Ἐπτάνησα στίς κύριες ἐπιλογές τῶν τουριστικῶν τους ἐπισκέψεων.

Πράγματι, ἡ ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ στόν ἑλληνορωμαϊκό κόσμο προσέθεσε ἰδιαίτερα στοιχεῖα στόν φυσικό καί ἱστορικό πλοῦτο τῶν Ἐπτανήσων ὄχι μόνο μέ τήν ἐνότητα τῆς πνευματικῆς ἀκτινοβολίας, ἀλλά καί μέ τίς τραγικές συνέπειες τοῦ σχίσματος τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀνατολῆς καί Δύσεως (1054). Ἐτσι, τά Ἐπτάνησα ἀπέκτησαν κατά τήν δευτέρα χιλιετία τῆς χριστιανικῆς περιόδου καθοριστική στρατηγική ἀξία ὄχι μόνο γιά τίς ἐμπορικές δραστηριότητες τῆς ναυτικῆς δημοκρατίας τῆς Βενετίας, ἀλλά καί γιά τὰ γενικότερα συμφέροντα τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Δύσεως τόσο πρὶν, ὅσο καί μετά τήν πτώση τοῦ Βυζαντίου. Κατά τή μακρά περίοδο τῆς

βενετοκρατίας τὰ Ἐπτάνησα, καίτοι γνώρισαν τήν οικονομική καί τήν ὁμολογιακή καταπίεση τῶν κρατούντων, διατήρησαν σημαντικά προνόμια κοινοτικῆς ὀργανώσεως καί οικονομικῶν δραστηριοτήτων, γιατί οἱ Βενετοί θεωροῦσαν ἀναγκαία τή συμπαράσταση τῶν Ἐπτανησίων ὄχι μόνο στίς ἐμπορικές τους δραστηριότητες, ἀλλά καί στούς ἀλλεπάλληλους πολέμους ἐναντίον τῶν Τούρκων.

Ἡ ἀλληλέγγυα ὁμως ἀνοχή σέ ἓνα ἀναπόφευκτο ἱστορικό συμβιβασμό ὑπῆρξε ἐπωφελής καί γιά τίς δύο πλευρές, ἀφοῦ οἱ μέν Βενετοί κέρδισαν τή συμπαράσταση τῶν Ἐπτανησίων σέ κάθε ἐξωτερική ἀπειλή, οἱ δέ Ἐπτανήσιοι κέρδισαν τήν ἐλεγχόμενη ἔστω συμμετοχή τους στήν οικονομική εὐμάρεια τῆς Βενετίας. Ἡ ἰδιότυπη αὐτή ἀλληλέγγυα ἀνοχή παρήγαγε μία ἐπίσης ἰδιότυπη πολιτιστική συνάντηση Ἀνατολῆς καί Δύσεως, ἡ ὁποία ἀποτυπώθηκε μέ ποικίλους τρόπους ὄχι μόνο στό χῶρο, ἀλλά καί στόν τρόπο ὄλων σχεδόν τῶν ἐκφράσεων τῆς κοινοτικῆς, τῆς ἐκκλησιαστικῆς καί τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τῶν Ἐπτανησίων. Εἶναι λοιπόν εὐνόητος ὁ λόγος, γιά τόν ὁποῖο τὰ Ἐπτάνησα παρέμειναν ἀνοικτή γέφυρα γιά τήν ἀμφίδρομη κίνηση ἀνθρώπων καί ιδέων μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως, ἡ ὁποία ἦταν ποικιλοτρόπως εὐεργετική γιά τούς ἐμπερίστατους Ἑλληνες ὄχι μόνο τῶν βενετοκρατούμενων, ἀλλά καί τῶν τουρκοκρατούμενων περιοχῶν, ιδιαίτερα δέ γιά τήν ἀναδιοργάνωση τῆς παιδείας τοῦ Γένους κατά τούς χαλεπούς καιρούς τῆς τουρκοκρατίας.

Συνεπῶς, τὰ μνημεῖα καί οἱ μνηῆμες τῶν ἱστορικῶν ἐμπειριῶν τῶν Ἐπτανήσων ἐκφράζουν ὄχι βεβαίως μουσειακά στοιχεῖα μιᾶς ἰδιότυπης συγκυρίας τοῦ παρελθόντος, ἀλλά μιᾶς ἰδιοφυοῦς ἢ καί ἰδιότροπης ἀντιμετωπίσεως τῶν προκλήσεων τῶν καιρῶν, γι' αὐτό ἀποτελοῦν ζωντανά στοιχεῖα στήν πολιτιστική παράδοση καί στή ζωή τῶν Ἐπτανησίων μέχρι σήμερα. Ἄλλωστε, ἓνας ἀλληλέγγυος συμβιβασμός μεταξύ Βενετσάνων καί Ἐπτανησίων δέν μπορούσε νά εἶναι παρὰ μόνο ἰδιοφυῆς στή σύλληψή του καί ἰδιότροπος στήν ἐφαρμογή του, γι' αὐτό στά Ἐπτάνησα οἱ ζωντανές πολιτιστικές καί ἐκκλησιαστικές παραδόσεις εἶναι τό αὐθεντικότερο ὑπόμνημα γιά τήν ἐρμηνεία τῶν μνημείων τῆς τέχνης καί τῆς πίστεως. Ὑπό

τήν ἔννοια αὐτή, τὰ Ἐπτάνησα εἶναι ἤδη στόν ὑψηλότερο δείκτη τῶν τουριστικῶν ἐπιλογῶν καί προσφέρονται γιά ἕνα συνετό προγραμματισμό τῶν προσκυνηματικῶν ἐπισκέψεων, ἀφοῦ ἡ ἰδιοτροπία τῶν πολιτιστικῶν τους παραδόσεων ἐκφράζεται μέ τήν ἴδια εὐαισθησία καί στόν ἱερό χῶρο τῆς λατρείας.

Γενεύη, 8 Ὀκτωβρίου 2009

Βλάσιος Φειδᾶς